

Pasvalio rajono
Joniškėlio Gabrielės Petkevičaitės-Bitės vidurinė mokykla

Ieva Ilgutytė
11b klasės mokinė

Žvilgsnis į šešiolikmečio vertybių pasaulį

Pasvalio Mariaus Katiliškio bibliotekos konkursui

Mokytoja Laima Vaitkevičienė

Joniškėlis
2005

Kaip žinoma, bene kiekvienas rašytojas savo karjerą pradeda nuo poezijos. Neaišku, ar vėliau jis liks poetas, ar taps prozininku, gal dramaturgu, bet ankstyvoje jaunystėje parašyti keletą eilėraščių apie meilę, karą, Tėvynę ar apie tai, kaip tavęs niekas nesupranta, – tiesiog būtina. Juk prieš akis turima labai daug pavyzdžių. O pasijusti visagaliu kūrėju, kuriam paklūsta paslaptingas žodžių pasaulis, taip knieti. Vieni vėliau meta poeziją supratę, jog tikrasis pašaukimas – rašyti apysakas, kiti – kad tos eilės tėra tik mėgėjiškas bandymas įsilieti į gan uždarą kuriančiųjų pasaulį. Ir vis tik dažnai tie daugiau ar mažiau vykę paeilivimai pasiekia skaitytojų akis, ausis bei širdis. Taip atsitiko ir su žinomu išeivijos rašytoju Mariumi Katiliškiu-Albinu Vaitkumi. Dar 1946 m. brolio sūnaus Vytauto Vaitkaus rasti eilėraščiai tik pernai buvo sudėti į vieną knygelę. Šie eilėraščiai yra parašyti tada, kai M. Katiliškiui buvo šešiolika-devyniolika metų (1931-1934 m.). Taigi labai jaunas žmogus, pajutęs poreikį savo jausmus, problemas kaip nors išlieti, tai sudėjo į eiles. Į eiles, kurios buvo saugomos lyg dienoraštis ir kurios, galima sakyti, didžiulio atsitiktinumo dėka buvo paviešintos ir atiduotos skaitytojų teismui.

Kaipgi mąstė, ką jautė, kokias problemas sprendė, kokias vertybes laikė svarbiausiomis šešiolikmetis, gyvenęs maždaug prieš septyniasdešimt metų toje pačioje mūsų Lietuvoje? Ar labai pasikeitė visi šie dalykai dabar, keičiantis pasauliui? Dar mūsų seneliai ilgus ir tamsius žiemos vakarus leido pasišviesdami žibalinėmis lempomis ar kokiais nors ne tokiais „prabangiais“ žibintais. Mūsų tėvai vaikystėje iš viso nebuvo girdėję apie spalvotą televiziją, o mes patys jau neįsivaizduojame savo gyvenimo be interneto ir mobiliojo ryšio telefono. Tad šitaip beprotiškai keičiantis gyvenimo būdai, tempui, keičiasi ir pats žmogus. Tai ar gali būti, jog, šitaip pasikeitus gyvensenai, liko tos pačios vertybės? Kaip pasikeitė jauno žmogaus požiūris į patį gyvenimą? Ko iš jo buvo tikimasi tada ir dabar? Galybė klausimų, į kuriuos rasti tikslų atsakymą gana sunku. Galima tik šiek tiek pasamprotauti. Taigi šiame darbe bus pamėginta į to meto jauno žmogaus išgyvenimus, problemas pažvelgti iš šiuolaikinio jaunuolio perspektyvos. Eilėraščiai paimti iš M. Katiliškio knygos „Mano žodžiai“ (2004) I dalies „Mano žodžiai (A. Vaitkus II. 1931), taigi jų autoriui tuomet buvo šešiolika metų.

Ar gali išlikti tos pačios vertybės praėjus daugiau nei pusei amžiaus ir radikaliai pasikeitus gyvenimui? Galbūt. Tačiau viskas keičiasi, o permainingoms imliausia jaunoji karta. Ir vis tik yra dalykų, kurie svarbūs visiems ir visais laikais. Tai meilė, ko gero, dažniausias motyvas visų laikų poetų eilėse. Kai jautiesi taip, lyg aplink nelieka nieko išskyrus vieną žmogų, kai tam žmogui nori padovanoti pasaulį lyg mažytį suvenyrą, tai sudedi tai, ką esi matęs gražiausio bei geriausio, į keletą posmų. Šešiolikmečio poeto eilėse visų pirma jaučiamas ilgesys:

Tu ateik žaibuotais žvilgiais

Ten, kur laikiu išsiilgęs.

Tikrą jausmą išduoda ir meilės objekto įvaizdis „dievaitė“ bei palyginimas „balta kaip snaigė“. Nors šie įvaizdžiai yra gan žinomi ir įprasti, tačiau jie įpinti į neįprastą kontekstą:

Kaip dievaitė per gėlynus

Eik čionai kasas išpynus.

Šiaip jau gėlynai ir supintos kasos daugeliui sietęsi su tradiciniu „mergelės lietuvaitės“ vaizdiniu. Nors nereikėtų stebėtis, juk kiekvieno mūsų didžioji meilė yra apgaubta dieviškumo skraiste. Įdomu yra ir tai, kad eilėraščiai, kuriuose jaučiamas ilgesys, yra rašomi ne tik tradiciniu lyrinio subjekto „aš“ ar „tu“ vardu. Į ilgesį bandoma pažvelgti ir kitu kampu – iš merginų perspektyvos. Pavyzdžiui:

Oi, daug naktų jos prarymojo
Prie lango lūkesty slapčia,
Kai mylims vieškeliais nujojo
Ant žirgo, žvengiančio risčia.

Nors stebėtis gal ir nereikėtų: juk ir įvaizdžiai, ir siužetas labai primena lietuvių liaudies dainas. Kita vertus, šios eilės ir apie karą. Bet juk meilė ir karas tautosakos tradicijoje dažnai yra tiesiog neatsiejami dalykai.

Už ilgesį ne mažiau svarbūs yra ir susitikimai su savo mylimąja. Ypač tada, kai toji meilė yra slapta. Žinoma, tam tinkamiausias laikas yra naktis, kai „rausvi saulėlydžiai nudažo laukus, pakalnes, kaimo guotą“. Skaitant tokį eilėrašį apima jausmas, jog jis parašytas remiantis patirtimi, tikrais, o ne pramanytais išgyvenimais. Ypač gerai šitai atspindi eilėraštis „Į klėtį“. Labai daug nakties įvaizdžių („žvaigždynais puošiasi padangė“, „gamta naktinėse skarose“, „snaudžia beržai“, „mėnuo išsinėręs“), tačiau yra vos kelios, bet aiškios užuominos apie du jaunos žmones, norinčius likti nepastebėtus. Tai liudija tokie posakiai kaip „juodas siluetas / <...> / Nuslinko net nepastebėtas“ ar „prarijo durys jauną svečią“. Tačiau meilę išduoda vienintelis sakinytis: „Jaunųjų laime stebis, gėris“. Čia, ko gero, ir glūdi eilėraščio esmė – per gamtos vaizdą perteikti žmonių jausmą. Tad pasibaigus nakčiai, kai trumpam galima virsti tik „juodu siluetu“, laimės valandos baigiasi ir „rasa nučiuožia basos pėdos“. Vėl teks laukti saulėlydžio...

Nors M. Katiliškio eilėraščiai apie meilę lyriški, juose nemažai romantikams būdingų įvaizdžių, tačiau galima rasti ir žymiai buitiškesnio turinio tekstų. Žinoma, iš šešiolikmečio nereikėtų reikalauti ypatingo rimtumo ar kažkokių labai prasmingų metaforų, bet koks didžiulis kontrastas tarp eilučių „Kaip dievaitė per gėlynus / Eik čionai kasas išpynus“ ir „O paskui per dieną naktį / Sau linksmi uliosiu, / Savo mergai aukso sagtį / Dar padovanosiu“. Antra vertus, visa tai galima lengvai paaiškinti: juk kiekvienas paauglys kasdien išgyvena naują jausmą. Tad tai, kas vakar atrodė tiesiog dieviška, šiandien gali būti paversta ironišku ketureiliu. Ne visada lengva į save pažvelgti iš šono ir objektyviai įvertinti. Ne visada ir norisi tai daryti. Vieną dieną galima džiūgauti, kitą – išlieti marias ašarų, trečią – rékti užsidarius tarp keturių sienų. Ir visa tai galima daryti dėl vieno vienintelio dalyko. Tuo yra nuostabi paauglystė, kad gali nė nemėginti aiškintis savo jausenos – vis viena nesuprasi, kas dedasi su tavimi. Tai, manau, yra viena iš priežasčių, kodėl dažnas jaunuolis yra bandęs bent jau šį tą sueiliuoti. Juk besikeičiantys jausmai yra puikus idėjų šaltinis, nors toli gražu ne visada malonu išgyventi tuos jausmų ciklonų ir anticiklonų pokyčius.

Turint galvoje laikotarpį, kuriuo buvo parašyti M. Katiliškio eilėraščiai, nenuostabu, kodėl yra karo motyvų. Vienas karas buvo praėjęs ir jis tikrai paliko jaunam poetui aiškiai matomų ir jaučiamų padarinių. Nors galbūt mintis apie karą

reikėtų sieti ne tiek su pačiu karu, kiek su noru maištauti, bet kokiomis priemonėmis pasiekti savo tikslą. Vėlgi galima rasti romantizmo tradicinių ženklų: minimi žygiai, susieti su Lietuvos praeitimi, kai buvome didžiulė ir galinga valstybė:

Saulės žygiais – šventu kardu –
Vėl išgarsinsim tą vardą.
Vėl gražu bus.

Beje, tie amžiai, kuriais Lietuvos galybė krito, taipogi prisimenami, o nauja pergale net neabejojama:

Šaukim, skelbkim ugnies karą,
Kurs ribų sau nesudaro.
Kad mums pergalę nulėmęs
Sunaikintų amžių dėmes.

Taigi dar kartą lyg ir primenamas bet kokios kovos principas – tikslas pateisina priemones.

Žvelgiant iš šių dienų į tuos „karingus“ eilėraščius, atvirai pasakius, darosi nuobodu – lyg jie būtų parašyti dar tada, kai savo valstybę iš tiesų reikėjo ginti „plieno kardu“ pabalnojus „dešimt metų žirgą šertą“. Nors eilėraščiai rašyti jau išibėgėjus dvidešimtajam amžiui, jie labai panašūs į tuos, kurie buvo rašomi jau seniau, XIX antroje pusėje. Jei prisiminsime poeto amžių, iš tikrųjų pasidarys keista, kad tokios mintys kyla šešiolikmečiui. O gal taip atrodo tik dabar, kai svarbiausia paauglio problema yra nugalėti besikalančius spuogelius?..

Išsiskiria vienas eilėraštis, parašytas ta pačia karo tema – „Automato dalis“. Jame labai gražiai priešingoms dvi erdvės (karo laukas ir gimtoji „gryčia“) bei dviejų pasaulių materijos – mūšiui atstovauja plienas („Dabar esu aš automatas / Iš plieno kieto raumenų“) ir ugnis („Matau štai priešais baisias žiotis, / Alsuojančias ugnimi karšta...“), o namams, žinoma, natūralumas, medis („Tegul suardo laukus, sodą / Ir seną gryčią palei kryžių“). Tarsi paminamos pagrindinės to męto vertybės: lietuviams nuo seno buvo svarbus gimtasis sodžius, o eilėraščio lyrinis subjektas nuo visko nusigręžia:

Tegul suardo laukus, sodą
Ir seną gryčią palei kryžių,
Vis tiek nebus be jų nuobodu –
Man liks dar vyžos.

Taigi nors nuo namų norima pabėgti, prisirišimas lieka. Be vyžų prašoma palikti dar vieną daiktą – „aukštą žaliakasį uosį“. Kaip sakoma eilėraštyje, „jei jų nebūt – viskas per nieką. Kur pasiguosi?“. Vadinasi, nors lyrinis subjektas priklauso naujam pasauliui, nors ir yra „iš plieno kieto raumenų“, tačiau žmogiškosios emocijos, prisiminimai ima viršų.

Bet argi žmogus visą laiką būni toje hormonų sukeltaje būsenoje, kurią mes meile įpratę vadinti? Toli gražu... Galbūt dažnai to trokštame, paslapčia pavydėdami laimingiems draugams. Galbūt todėl tokie populiarūs meksikietiški serialai, kupini laimingų meilės istorijų. Gal todėl ir jaučiamės tokie vieniši. Vienatvė dažniausiai įvardijama kaip problema, kurią reikia kuo greičiau įveikti. Lyg tai būtų galvos skausmas ar užsitęsusi sloga. Tačiau ar surasti artimą žmogų

yra taip paprasta? Lyg užtektų išgerti tabletę aspirino. Jei taip būtų, tai jau seniai būtų bankrotavusios visos pažinčių tarnybos. Ar taip yra tik dabar? Ne. Taip buvo visada. M. Katiliškio eilėraščiuose taipogi galima rasti ir vienatvės, mirties vaizdinių, simbolių. Liūdesys, prasmės ieškojimas yra natūralus kiekvienam, o ypač jaunam žmogui, dar tik ieškančiam savęs, savo vietos pasaulyje. Todėl nenuostabu, kodėl į M. Katiliškio kūrybą ateina tokie vaizdiniai kaip „šaltas kapas“ ar „širdys – dvasios kapų šaltos“. Galbūt tas pesimizmas, taip lengvai besikerojantis dvidešimt pirmajame amžiuje, taip pat lengvai užkariaudavo ir M. Katiliškio amžininkų protus, o gal tiesiog tai, ką jaučiame kiekvienas iš mūsų, – paprasčiausias noras pabūti su savimi ir visą dėmesį skirti tam, kad pagaliau galėtume drąsiai pasakyti: „Aš žinau, kas esu ir ko noriu“. Bet kol dar esi jaunas ir „žalias“, t.y. nepatyręs, ir nežinai, ko tu nori iš gyvenimo ir kokio stebuklo iš tavęs nori tasai gyvenimas, visuomet apninka abejonės. „Kas esu? Ką daryti? Kaip pasielgti? Kas bus rytoj?“ – štai kas skamba kiekvieno jaunuolio galvoje. Kitaip sakant, tai egzistencijos klausimai, iškylantys visada, nesvarbu, ar tos galvos savininkas vaikšto Niujorko gatvėmis, ar gyveno prieš septyniasdešimt metų Lietuvos kaime.

Galima pastebėti vieną dėsni: kiekvienas rašantis paauglys savo egzistenciją suvokia per du dalykus – meilę ir mirtį. Pirmasis yra visai suprantama, juk emocingiausias meilė yra išgyvenama būtent jaunystėje, kai aukščiau visko iškeliami idealai. O štai mirtis yra gan keistas, tačiau neišvengiamai būdingas reiškinys visai rašančiai jaunuomenei ir ne tik jai. Tačiau kodėl mirtis yra tokia pat artima kaip ir meilė, nors gyvenimas dar tik prasideda? Kiek ši tema yra natūrali jaunajai kartai? A. Vaitkus nėra išimtis iš taisyklės, taigi ir jo kūryboje nemažai mirties motyvų:

Žydi rožės, kvapios, baltos.
Šiandien žalios – ryt nuvysta...
Greit priglauš jas kapas šaltas,
Kaip ir mus šauni jaunystė.

Kaip matome, poetas mirtį sieja su laiku, kuris bėga pernelyg greitai. Matyt tokios mintys ir lemia tą artumą mirčiai. Tarsi ieškoma būdų su ja susidraugauti ir taip atitolinti nuo savęs. Sakoma, jei jau laikas lekia greit, vadinasi, kvėpia senatve. Tačiau ir jaunam aišku, kad laikas yra ne mažiau paslaptingas nei pati mirtis:

Valandos gražios, ir laikas tik sklaidos.
Žiūrėk čia tik buvo-nebėra, sugūra.

Tik nežinia, ar dėl to, jog viskas keičiasi taip greitai, reikia džiaugtis, ar liūdėti. Žinoma, laiko tėkmė nėra tokia baugi kaip jos nutraukimas – mirtis. Atėjus jai jau nelieka kam apie ją mąstyti. Mirtis stovi aukščiau mūsų, lyg Dievas. Tad jauni ir naudojasi galimybe nors per centimetrą priartėti prie to mistiško reiškinio. Net skausmas, atsirandantis dėl mirties, yra toks bejėgis ir menkas prieš ją:

Kapo kryžiai samanoti
Griūva metų apraudoti.

Ir vis dėl to šiek tiek keista, kodėl taip veržiamasi rašyti apie mirtį. Jei tai daro šiuolaikiniai jaunuoliai, visi drąsiai teigia, jog tai yra smurto, žiaurumo kulto televizijoje ir kine įtaka besivystančiai asmenybei. O jei taip buvo rašoma

tarpukaryje, vadinasi, tai yra karo pasekmė?.. Aplinka, kurioje gyvenama, žinoma, nėra paskutinėje vietoje, bet tai nėra ir lemiamas veiksnys. Pasaulyje tiesiog yra nepaaiškinamų dalykų. Vienas jų ir yra noras mintimis pažaboti tai, kas nesuvaldoma – mirtį.

Kad ir kaip ten bebūtų, niūresnius, liūdnesnius eilėraščius skaityti yra maloniau nei tuos, kuriuose, pavyzdžiui, kviečiama kovoti. Ypač jei ta kova viduramžiška. Liūdnos eilės natūralesnės, artimesnės savo idėja šiems laikams, ypač jaunai sielai. Liūdesys, koks jis bebūtų, yra natūrali žmogaus būseną. Ir nebūtinai liūdėti reiškia jaustis blogai. Pabūti su savimi, užsimiršti, pabėgti nuo visų, kurie tik ir laukia, kada pulsį į nevilgtį ir pratrūksi. Ar kada pagalvojote, kaip reikėtų „materializuoti“ savo liūdesį? M. Katiliškio negatyvūs išgyvenimai dėliojami iš peizažo detalių, liūdesio metaforų, kurios yra visiems gerai žinomos (pavyzdžiui, „ašarų upeliai“). Tačiau eilutės kartais tikrai netikėtai siejamos tarpusavyje, gretinami visiškai priešingi dalykai (pavyzdžiui, saulė, gyvybės, džiaugsmo simbolis, ir kapas – mirties įvaizdis). Gal posakis „genialu tai, kas paprasta“ čia būtų ir per stiprus, bet malonu skaityti tai, kas yra artima tau ir nedirbtinai sukurta, kas išplaukė iš sielos gilumos.

Diena ir naktis. Juoda ir balta. Yin ir yang. Pesimizmas ir optimizmas. Viskas turi savo antrąją pusę. Viskas turi susijungti sudarydami harmoniją. Bet ar tikrai? Daugiau ar mažiau. Nori nenori esi priverstas prisipažinti, jog priaugęs svorio verti save savaitę laikyti kiniškos dietos. Apšaukęs ką nors – atsiprašyti. Pažiūrėjęs muilo operą – paskaityti gerą knygą. Parašęs šimtą trumpųjų žinučių – paskambinti. Ir taip be galo... Kasdien mes ieškom atsvaros kiekvienam padarytam veiksmui. Manau, taip pat darė ir M. Katiliškis. Ne, ne dietos laikėsi, bet po liūdnu eilių, nušvitus kitokiai saulei, parašė nemažai džiugesnių eilėraščių. Džiugu matyti, kaip dažnai jaunojo rašytojo eilėse optimizmas ima viršų. Į kiekvieną negandą stengiamasi pažvelgti truputėlį šviesiau, „praskiesti spalvas“. „Jei krūtinę ir plieną sukausto, / Kas gi tau tai, perniek, / Žvilgiais spjauki ant vargo išausto,“ – sakoma viename iš M. Katiliškio eilėraščių. Jau ne pirmą kartą pasikartojantis plieno įvaizdis tampa sunkumų, suvaržymo, nelaisvės simboliu. Tačiau net plienas nėra nenugalimas, svarbiausia – ryžtas. Manau, jog tas požiūris labai artimas ir šių dienų žmonėms. Na, bent jau tiems, kurie rytoj mato save kovoje už geresnį būvį, o ne eilėje prie mokamų socialinių išmokų. Juk visi žurnalai yra kupini vadinamųjų „sėkmės istorijų“, kai žmogus, būdamas „ponas Niekas“ ir turėdamas truputį talento, per savo užsispyrimą ir darbą pasiekia neįtikėtinas karjeros aukštumas. Taip ir čia vis kartojama, kad „pamatysi rytojų, kuris maudosi saulėje vėlei“. Tik reikia to rytojaus sulaukti.

Kai kuriuos eilėraščius galima net išsirašyti atskirai ir pasidėti tam atvejui, jeigu pasidarytų labai liūdna ir reikėtų kažko, kas pasaulį vėlei nuspalvintų ryškiomis spalvomis. Juk kartais užtenka valandėlę pabūti gryname ore ar suvalgyti plytelę šokolado, kad „prašviesėtų galva“. Nėra vieno visiems tinkančio būdo, kaip nugalėti liūdesį. Kiekvienas suranda savo receptą gerai nuotaikai. O kartais reikia ir šiek tiek daugiau. Pavyzdžiui:

Siaubu žydi plieno krotos
Lyg mirtis.

Man jaunam gi nežabota

Ateitis.

Taigi ir vėl jaunystė stipresnė ir už „plieno krotas“, ir už mirtį. Nors kai kur ši šviesios ateities vizija kiek primena naivaus jaunuolio tikėjimą. Tačiau taip natūralu jaunai sielai vis veržtis į priekį, siekti, įrodinėti savo tiesą. Juk niekas kitas taip nemaištauja prieš gyvenimą kaip jaunas ir nepatyręs žmogus. Kad ir ką besakytų vyresnieji, nerimstanti širdis liepia bėgti nuo visų tradicijų, nuo to, kas sieja su namais. Kaip tik tai gana stipriai jaučiama M. Katiliškio eilėse. Yra vienas įdomus dalykas: lietuviams būdingas prisirišimas prie savo gimtosios erdvės, namų, jų ilgėjimasis, o M. Katiliškis rašo visiškai priešingai – jo eilėse labai daug plačių erdvių, atvirumo pasauliui.

Jaunojo poeto kūryba paremta agrarine pasaulėvoka, bene visi eilėraščiai kuriami kaimo vaizdais. Tai lengvai paaiškinama: juk jis gyveno mažame kaimelyje ir ta aplinka yra labiausiai pažįstama jaunam žmogui, geriausiai atspindinti šio žmogaus jauseną. Visi mes savo jausmus lengviausiai reiškiamo tais įvaizdžiais, prie kurių esame įpratę. Taigi tas pats nutiko ir su M. Katiliškiu. Pro kur daugiau, jei ne pro atvirą langą, stebim pasaulį, veržiamės į jį. Tiesa, šiandien mes pasaulį stebime televizoriaus ar kompiuterio vaizduoklio ekrane, tačiau buvo laikai, kai visą informaciją žmonės gaudavo dar „nesukramtytą ir nesukarpytą“. „Pro atvirą langą svaiginančiam ore, / Žiūrėki ten!..“ – į kitą pasaulį veržiamasi mintimis, žvilgsniu. Tokia tipiška riba tarp dviejų pasaulių – atviras langas. Taip pat išeinama ir pro „vartų angą“, išplaukiama „valtimi gryno metalo“. Turbūt net neverta spėti, kas galėjo būti tokio veržimosi iš namų priežastis. Galbūt jis jautė, kad ta aplinka nėra jo, kad jis negali būti tikru žemdirbiu. Ir nebūtinai todėl, kad tai būtų kažkas purvino ir žemo. Paprasčiausiai todėl, kad kai kuriems tiesiog genuose įrašyta surasti kitą gyvenimą kitoje aplinkoje. Siela reikalauja progreso, permainų. Ir ji tai gauna. Bent jau eilėse.

Bet kurgi norima išlėkti? Žvaigždžių sietynai, gojai, padangės, žydros dausos – štai kur krypsta lyrinio subjekto akys, ten keliauja jausmai, ten trokšta išsiveržti nerami siela. Taigi kol kas nematyti jokio konkretaus tikslo, tik ieškojimai. O gal vienintelis tikslas – pabėgti iš namų, nesvarbu kur? Maištaujančiam laisvė reikalinga lyg oras, tačiau ne visada jis pats įvertina tos laisvės kainą. Įprasta manyti, jog laisvė yra vien privilegijos, o apie pareigas dažnai pamirštama. Į laisvę veržiamasi:

Aš, nusikalęs irklus granito,
Valtį nuliejęs gryno metalo,
Leidžiuos į kraštą, dar nematytą,
Ten, kur padangė skaidriai nubalo.

Galima aiškiai nujauti, jog lyrinis subjektas laimę supranta kaip laisvę toli nuo namų ir juose esančių suvaržymų. Toliuose matyti šviesesnis rytojus, įdomesnis gyvenimas. Tačiau paragavus to „uždraustojo vaisiaus“, laimės, iliuzijų pasaulis sugriūna ir tenka suvokti, jog ne viskas taip gražu, kaip gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. Tenka sumokėti laisvės kainą:

Per okeaną į svečią šalį,
Pritariant vėjams staugiančiu maršu,

Plaukiu sugriebęs nelemtą dalį.
Gal paskandinsiu nerimą aršų?

O juk lygiai tokia pati situacija yra ir nūdienos visuomenėje. Manau, kiekvienas jaunuolis, kuris gerbia save ir kurio gyvenimo tikslas nėra tapti ATI (t.y. amžinu tėvų išlaikytiniu), nori kuo greičiau susikurti savo gyvenimą, kuriame nėra „komendanto valandų“, pamokslų bei gatavų pusryčių tik pramerkus akis. Reikia pripažinti, kad taip trokštama laisvė turi ir plusų ir minusų.

„Eik į svieta,“ – sakoma viename eilėraštyje. Ir tai lyriniam subjektui sako tėvas, pypkę rūkydamas. Simboliška, kad išeiti prašoma, o ne paties lyrinio subjekto trokštama. O ir išbėgama ne į saugią erdvę, į kurią galbūt linkėtų išeiti tėvas, bet „į verdantį chaosą – triukšmo gatvę“. Čia galima rasti tradicinį lietuvišką požiūrį į pasaulį: namų erdvė yra saugi, čia „ant slenksčio pirkios šlama liepinės vyžos“. Namuose viskas įprasta ir nusistovėję nuo seno. Pats chaosas galėtų būti subliūskusių vilčių, visiškai kitokios, nei tikėtasi, realybės simbolis. Kiekvieną kartą išeidami mes tikimės, kad kažkas kažkur laukia mūsų išskėstomis rankomis. O realybė teškia į veidą ką kita: už išlikimą reikia kovoti, negalima „išbėgti pakluonėm basam“ ir tikėtis „šilto priėmimo“. Taigi ar verta stebėtis, kad „sudilo nupintos vyžos“, t.y. jaunystės, namų atsiminimas, kad „išsiblaškę uoliniam plente žydinti jaunatvė“, t.y. gyvenimo rūpesčiai nugalėjo naivų tikėjimą „žydėjimą“.

Tačiau ne visada ta didelė erdvė yra žiauri ar nematyta. Negailima pagyrų ir pažįstamai Lietuvos gamtai, o konkrečiai – upei Dubysai. Jai paskirti ištisi septyni posmai, kurių dėka gana aiškiai galime įsivaizduoti pačią upę. Tikra maironiška ar kudirkiška panegirika. Vien ką byloja epitetai „iš dangiško audeklo gijų“, „šalies mūsų grožis“. Negailima nieko: nei pagyrų, nei sentimentalokų peizažo detalių. Lyg Dubysa būtų vienas iš pasaulio stebuklų. Žavus tas patriotiškumas, meilė savo šaliai. Tačiau jis šiek tiek dirbtinis, o gal po gražiąja Dubysa reikėtų įžvelgti kažką gilesnio?

Kaip jau buvo minėta, jaunojo Albino Vaitkaus kūryboje labai daug gamtos elementų, kurie neretai primena lietuvių tautosakos motyvus. Dabar, kai vis labiau pamiršamos senosios tradicijos, tai turėtų būti itin aktualu. Juk šiais laikais svarbiausia – neatsilikti nuo pasaulio meno, mados tendencijų, o senosios vertybės nublinksta prieš vakarietiškus blizgučius, kurie akį traukia žymiai labiau nei, tarkim, lietuvių padavimai ir pasakos. Taigi būtent šiuo aspektu vertinant M. Katiliškio eilėraščius, reikėtų atidžiau pažvelgti į tas vietas, kuriose yra tarmiškų, senų, jau nebevarojamų bendrinėje kalboje žodžių ar galima atpažinti tradicines lietuvių liaudies kūrinių personažų charakterio detales. Eilėraštis „Artojaus daina“ parašytas liaudies motyvais. Čia galima įžvelgti ir lietuvių darbo tradicijas, ir dirbančiojo būdo bruožus. Visų pirma darbas pradedamas labai anksti:

Dvelkia rytas, rasos tyška,
Dažo margą žiedą.

Ką tai sako apie žmogų? Jaunasis artojas nėra tinginys, kuris bamba, išvarytas dirbti. Jaunuolis darbštus, nes nuo ankstauro ryto „palei mišką džiaugsmo dainą“ gieda. Vadinasi, į lietuvių genus įrašytas darbštumas. O nuo seno žinoma, kad lietuviai ne tik darbštūs, bet ir dainingi. Juk daina mus lydi nuo lopšio, klausant motutės, iki pat mirties. Prisiminkime ašaringąsias raudas. Matyt tai, ką dabar

tautosakininkai stengiasi žūtbūt išsaugoti, anuomet buvo gana įprasta ir natūralu. Tautosaka dabar yra vertinama tik nedaugelio žmonių. Žmonių, kurie supranta, jog išsaugoti savo unikalumą, savo per šimtus metų susiformavusią kultūrą yra tolygu išsaugoti savo tautą. Pasaulyje, kuriame kultūros lengvai maišosi tarpusavyje, labai svarbu neprarasti identiteto, kurio esmė yra ne tik kilimo vieta, bet ir savo tautos tradicijų, istorijos pažinimas.

M. Katiliškio eilėraščiai ne tik apie daininguosius lietuvių bernelius. Taip pat minimas ir tradicinis mergelių simbolis – rūtos, šalia kurių - rūpestingosios sesutės. Taigi tautosakos motyvus liudija lietuvių liaudies kūrybai būdingi deminutyviniai žodžiai: sesutės, lakštutės, smūtkelis, motušė, aidužiai, stiebeliai. Tokius ar panašius žodelius rasime ir daugelyje lietuvių liaudies dainų. Į vieną posmą susilieja ir jaunojo poeto mintys, ir lietuvių tautosaka:

Sulinkęs smūtkelis, žolynais apaugęs,-
Paguoda krūtinei, jei širdį kas gelia.
Čia maldos motušės, kai verkė ar džiaugės,
Iš čia palydėjo į tolstantį kelią.

Taigi čia galime stebėti didžiulį kontrastą tarp tarpukario ir šių dienų lietuvių kūrybos. Retas iš dabartinių mūsų poetų remiasi liaudies kūryba, vartoja jai būdingus įvaizdžius. Apskritai dabartiniai lietuviai yra kosmopolitiški ir išlaikyti lietuvių tautosakos potencialą yra ne tik nesvarbu, bet ir nemadinga. Galima sakyti, kad šiuolaikiniai kūrėjai remiasi daugiausia miesto kultūra. Žinoma, gamta lietuviams visada buvo ir bus neatsiejama gyvenimo dalis. Tačiau dabar gamta labiau poilsio, pramogų vieta, o ne erdvė, kurioje augama, gyvenama ir mirštama. Nenuostabu, kodėl A. Vaitkaus kūryboje ji figūruoja kur kas dažniau nei lietuvių postmodernistų. Skiriasi gyvenimas, skiriasi ir eilės.

Kuo buvo pradėta, tuo reikėtų ir pabaigti. Šešioliktieji gyvenimo metai – nepaprastai sunkus gyvenimo tarpsnis ir prieš pusę amžiaus, ir dabar. Tai turbūt visiems aišku. Tik „galvos skausmai“ šiek tiek skiriasi. Ir vis tik kuriančiajai sielai gyventi mažame pasaulėlyje sudėtinga visais laikais. Argi galima sėdėti vietoje, kai siela veržiasi pažinti platųjį pasaulį? Atsakymas paprastas – ne. Kokios bebūtų sąlygos, trokštantis gyvenimą pažinti žmogus vis viena maištaus prieš savo dabartį, prieš savo buitį. Argi galima norėti, kad žmogus, sutvertas rašyti, liktų savo mažoje trobelėje ir visą gyvenimą artų žemei? Ir vėlgi atsakymas tas pats – ne. Galima išmokti sėti bei pjauti, o akys vis tiek kryps į tolį, kuris yra tiek pat viliojantis, kiek ir bauginantis, į horizontą, kuriame matyti tavo ateityje būtinai beišsipildysiančios svajonės.

Ar verta stoti į kovą už savo vertybes, net jei jos visiškai kitokios nei tos, kurias nuo mažens tau stengėsi įskiepyti gimdytojai? Šį kartą atsakymas kitas – verta. Verta kovoti už tai, kas gimsta bent per rūką pažvelgus į kiokį gyvenimą. Gyvenimą, kuris traukia savo naujovėmis. „Kitokiems“ visada buvo labai sunku. Juk bene visi pasaulio genijai likdavo nesuprasti savo aplinkos. Visi jie turėjo kovoti už išlikimą po saule. Dabar, kai jau žmonės yra palyginti tolerantiški įvairioms kultūroms, kitaip mąstantiesiems, yra lengviau atskleisti save ir parodyti pasauliui, ko esi vertas. Jeigu esi, žinoma.

Tad neverta stebėtis, kodėl M. Katiliškis slėpė savo eiles. Tai tėra viena iš versijų. Galimas daiktas, kad jaunas poetas tiesiog kritiškai vertino savo kūrybą. Kaip yra pasakęs vienas šiandienos literatūros kritikas, savo kūrybą gerai vertini tik tol, kol supranti, jog ji nėra iš tolo neprilygsta tikriesiems talentams. O suvokęs, kad nesi vertas stovėti greta tų išrinktųjų, nukiši savo eilutes į giliausią kampą ir pasilieki jas tik kaip jaunų dienų prisiminimą. Galbūt taip nutiko ir su A. Vaitkumi. Juk jis aktyviai domėjosi tuo, kas buvo kuriama jo dienomis. Galima rasti ir daugiau priežasčių, kurios būtų įmanomos.

Manau, telieka džiaugtis, jog dabar turime galimybę skaityti ir vertinti M. Katiliškio eiles. Patiks jos mums ar ne, jau yra nebe taip svarbu. Juk svarbiausia yra tai, jog tos eilės gimė. Dabar galime tik džiaugtis, jog šiam jaunam talentui pavyko išaugti. Išaugti ir parodyti visiems, kad, gimęs rašytoju, artojumi nebūsi.